

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
KULTUURITEADUSTE INSTITUUT
KIRJANDUSE JA TEATRITÄADUSE OSAKOND

Laura-Grit Lootus
**ZADIE SMITHI ROMAANI „THE FRAUD“ TÕLKIMINE: TÕLKIJAJA KUI
KULTUURIDEVAHELINE SILD**

Magistripjekt

Juhendajad: Rebekka Lotman, PhD
Katre Talviste, PhD

Tartu 2026

Iseseisvalt tehtud töö kinnituse vorm

Olen magistritöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõtteliste seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Laura-Grit Lootus

25.05.2026

ANNOTATSIOON

Zadie Smith on rahvusvaheliselt tunnustatud Jamaica päritolu inglise kirjanik, kelle looming toob esile rassi, klassi ja identiteedi küsimusi, ühendades ajaloolist sügavust nüüdisaegsete mõtetega. Tema 2023. aastal ilmunud romaan „The Fraud“ on nii ajaloo- kui ühiskonnakriitiline ilukirjanduslik teos, mis avab 19. sajandi Inglismaa sotsiaalseid, kultuurilisi ja identiteediga seotud pingeid. Käesoleva magistriprojekti eesmärgiks on tõlkida antud Smithi teos inglise keelest eesti keelde („Petis“, Varrak, 2026). See on väljakutse, mis nõuab tasakaalu autori stiili, mitmekihiliste häälekõlade ja kultuuriliste nüansside säilitamise vahel. Tõlkija roll on ehitada kultuuridevaheline sild, mis toob lugejale lähemale universaalsed teemad, arvestades samas ajaloolist konteksti ja intertekstuaalseid viiteid.

Märksõnad: Zadie Smith, ilukirjanduse tõlkimine, tõlkekultuur, kultuuride vahendamine

SISUKORD

SISUKORD	3
SISSEJUHATUS	4
1. TEOREETILINE JA ANALÜÜTILINE OSA	6
1.1. Romaani „Petis“ kujunemine ja poeetika	6
1.2. Tõlkija kui kultuuridevaheline vahendaja	9
1.3. Keelelised ja stiililised väljakutsed	13
1.4. Kultuurispetsiifiliste viidete tõlkimine ning ajaloolise konteksti edasi andmine	15
1.5. Tõlkija nähtavus	18
2. PRAKTIKA DOKUMENTATSIOON	20
2.1. Tõlkeprotsessi dokumentatsioon	20
2.1.1. Praktika ajakava	22
2.2. Eneserefleksioon	26
KOKKUVÕTE	28
KASUTATUD KIRJANDUS	30
SUMMARY	33

SISSEJUHATUS

Zadie Smith (s 1975) on Jamaica päritolu inglise romaanikirjanik, esseist ja novellikirjanik. Tema 2000. aasta debüütromaan „White Teeth“ (ee „Valged hambad“, 2005) sai koheselt menukiks ja võitis mitmeid auhindu, sealhulgas 2000. aasta James Tait Blacki ilukirjandusauhinna, Whitbreadi parima debüütromaani auhinna, Commonwealth Writersi debüütromaani auhinna ning ameerika ajakiri Time lisas romaani oma 1923.–2005. aasta 100 parima ingliskeelse romaani nimekirja. Eesti keelde oli seni tõlgitud vaid Zadie Smithi auhinnatud esikromaan „Valged hambad“, mille eestindas Triin Tael 2005. aastal ning mis ilmus kirjastuse Varrak sarjas „Moodne aeg“. Edu on saavutanud ka tema järgmised teosed, neist kõige tuntumad romaanid on „On Beauty“ (2005) ja „NW“ (2012).

Tema kuues romaan „The Fraud“ (2023), tõlkepealkirjaga „Petis“¹ (2026) on mitmetasandiline ajalooline romaan, mis avab 19. sajandi Inglismaa sotsiaalseid, kultuurilisi ja identiteediga seotud pingeid, paigutudes nõndaviisi ühtaegu nii ajaloo- kui ühiskonnakriitiliste ilukirjanduslike teoste hulka. Romaani tegevus toimub kahel ajateljel ja leiab peamiselt aset kahes kohas, liikudes 19. sajandi Inglismaa kirjanduslike ringkondade ja Jamaica orjanduse ajaloo vahel. Autor heidab pilgu 19. sajandi Inglismaale, et vaadata viktoriaanliku ühiskonna kulsside taha. Mitme aastakümne vältel kestev romaan kujutab kaht ajalooliselt marginaalset isikut ja nende omavahelist põimumist. Esimene neist on Eliza Touchet, romaanikirjaniku William Harrison Ainsworthi abielukaudne sugulane, majapidajanna, nõuandja ja endine armuke. Teine on Andrew Bogle, jamaikalane, kes oli Tichborne'i kohtuprotsessi üks tunnistajatest. See kohtuprotsess kõitis Inglismaal suuresti avalikkuse tähelepanu 19. sajandi lõpus. Touchet' ja Bogle'i teed raamatus ristuvad ning mõlemad seisavad sarnaste väljakutsete ees.

Zadie Smithi väitel on ilukirjandus meedium, mis peab alati jätma endale võimaluse väljendada intiimseid ja ebamugavaid tõesid (Smith s.d). „Petises“ uurib autor tõe olemasolu, petmist, identiteeti ning orjanduse ja koloniseerimise pärandit Briti impeeriumis. Romaani omapära peitub Smithi võimes põimida faktid ja fiktsiooniga, tuues esile dialoogi ajalooliste tegelaste ja tänapäevase lugeja vahel. Smith on aluseks võtnud kirjaniku William

¹ Siin ja edaspidi on teost nimetatud tõlkepealkirjaga.

Harrison Ainsworthi (1805–1882) elu, kuid see romaan põhineb vaid kergelt ja moonutatult nimetatud kirjaniku elul (Smith 2023a: 455).

Käesoleval magistriprojektil on kaks eesmärki. Esiteks tõlkida raamat inglise keelest eesti keelde, tõlketeksti maht on 15 autoripoognat, see tähendab ligikaudu 600 000 täheruumi, kuna üks autoripoogen vastab 40 000 täheruumile. Originaalteos on raamatuna 464 lehekülge, eestikeelne tõlge kujunes seejuures 384 lehekülje pikkuseks. Tõlke teostamiseks sõlmiti leping kirjastusega Varrak, kes on omandanud teose tõlkeõigused. Eestikeelne tõlge ilmus 2026. aasta aprilli lõpus ning tõlke ja raamatu väljaandmise jaoks on saadud ka Kultuurkapitali toetus.

Magistriprojekti teoreetilise osa eesmärk on avada tõlkija rolli kultuuridevahelise vahendajana ning käsitleda tõlkimist eesti kultuuriruumis kui keelt, kirjandust ja lugejakogemust kujundavat tegevust. Zadie Smithi romaani „Petis“ näitel uurib töö, milliseid kultuurilisi, keelelisi ja stiililisi valikuid peab tõlkija tegema ilukirjandusliku teksti vahendamisel eesti keelde ning kuidas toimida seejuures sillana lähte- ja sihtkultuuri vahel.

1. TEOREETILINE JA ANALÜÜTILINE OSA

1.1. Romaani „Petis“ kujunemine ja poeetika

„Petis“ on Zadie Smithi esimene ajalooline romaan. Smith on varasemalt tunnistanud, et vältis oma varajases karjääris ajaloolise romaani kirjutamist, kartes sellega kaasnevat töö hulka. Samas jõudis ta tõdemuseni, et iga kirjanik, kes elab Inglismaal kasvõi natuke aega, avastab end varem või hiljem kirjutamast ajaloolist romaani, tahab ta seda või mitte. Smith hoidis raamatu mõtet kaua peidus, kuid kui idee oli sahtlis kükitanud kaheksa aastat, otsustas autor siiski 2020. aastal, et nüüd on aeg „Petist“ kirjutama hakata. (Smith 2023b) Smith toob France 24-le antud intervjuus välja, et ta on alati huvitunud ajaloost: lapsepõlves luges ta palju raamatuid ema riulilt, süvenedes põnevusega 19. sajandi inglise kirjandusse. Ühel hetkel sattus ta juhuslikult viktoriaanlike meeskirjanike kirjade otsa ning märkas midagi tähelepanuväärset: mitmed neist mainisid majapidajannat proua Touchet'd ja mis veelgi huvitavam, mehed näisid teda koguni kartvat. See avastus ärgitas Smithi huvi ning sai esimeseks tõukeks, mis ajendas teda teemat sügavamalt uurima ja lõpuks sellest ka kirjutama. (From Victorian... 2024) Lisaks on romaanil Smithi jaoks isiklik mõõde: kuivõrd tema ema oli pärit Jamaicalt, uurib autor selles romaanis aktiivselt Londoni ajalugu, püüdes mõista, kuidas sattusid Euroopasse, täpsemalt Inglismaale, inimesed nagu tema ema (Mahajan 2023).

19. sajandi Inglismaal äratas suurt tähelepanu Tichborne'i kohtuprotsess, mis algas 1871. aastal, kui pärast laevahukku surnuks kuulutatud rikka pärija Roger Tichborne'ina ilmus välja Austraaliast pärit lihunik Tom Castro, kes oli tegelikult tõenäoliselt Arthur Orton. Kuigi ta ei rääkinud prantsuse keelt, ei mäletanud paljut oma minevikust ega sarnanenud eriti Rogeriga, uskus Rogeri prantslannast ema teda ning Orton hakkas nõudma Tichborne'i tiitlit ja pärandust. Lõpuks mõisteti ta 1874. aastal valetunnistuse eest süüdi. (The Tichborne case... s.d)

Tichborne'i kohtuprotsess oli üks 19. sajandi Inglismaa kuulsamaid ja pikemaid kohtuprotsesse ning sellest sai viktoriaanliku ajastu suur meediasündmus, mida jälgis pea kogu riik, ning mida on märgatud ka kui klassivõitluse sümbolit: paljud tölisklassi toetajad nägid Ortonit lihtsa inimesena, keda aadlikud ja riigivõim taga kiusasid. Teda peeti omamoodi kangelaseks ning tema toetajad annetasid raha ka kohtukulude katteks. Loo

ironiline lõpp saabus 1898. aastal, kui Orton suri vaesuses ning kuigi ta oli kord oma pettuse üles tunnistanud ning hiljem oma ülestunnistuse tagasi võtnud, lubati ta matta Sir Roger Tichborne'i nime all. Juhtum on jäänud inglise kultuurimällu ning on inspireerinud kirjanikke, teiste seas Mark Twaini. (Samas) See kohtuprotsess tõstatab olulisi küsimusi identiteedi ja pettuse kohta, sealhulgas, kuidas tõestada, kes inimene tegelikult on, ajal, mil puudusid DNA-testid ja dokumentatsioon.

Zadie Smith on välja toonud taskuhäälingus „The Book Show“, et peale ajalise raamistiku on „Petisel“ ja 19. sajandi romaanil vähe ühist. Üks suurimaid erinevusi on kindlasti keelekasutuses: kui 19. sajandi romaanide keel on paljusõnaline, siis „Petis“ seevastu liigub hüplevalt kiires tempos ning mitmed peatükid on alla lehekülje pikad, et tagada tänapäeva lugeja tähelepanu. (Nichols 2023) „Petises“ kasutab autor mosaiiklikku lähenemist: mitmed omavahel seotud süžeeiinid hargnevad lahti ning põimuvad taas omavahel umbes viiekümne aasta jooksul. Ka Smithi varasema loomingu puhul on tähelepanu juhitud samalaadsele põimuvale kirjutusviisile: Triin Tael märgib romaani „Valged hambad“ kohta, et selles torkab silma suurepärase stseenide loomise oskus ning kõrge ja madala, traagilise ja koomilise sujuv kõrvutamine või pigem põimimine, lausa sulandamine (Tael 2026). „Petist“ The Independentis arvustades leidis Martin Chilton, et selle romaaniga õnnestub haruldane trikk: see on ühtaegu suurepäraselt nüüdisaegne ja samal ajal ka ehtsalt vanaaegne (Chilton 2023). „Petis“ on kirjutatud kolmandas isikus ning selle lühikesed, dialoogirohked ja voolavad peatükid annavad romaanile hea rütmi. Smith põimib viktorianaanliku romaani tegevuse modernistliku fragmentaarsuse ning nappusega. Lühikeste stseenide ja kiirete üleminekute tõttu mõjub tekst liikuvana, kuid ei kaota sealjuures sisulist tihedust. Alexandra Harris on toonud välja enda arvustuses „Petisest“, et kuigi ajas ja ruumis liikuvad narratiivi katked võivad esialgu mõjuda fragmentaarselt, kujuneb just sellest hübriidsest ülesehitusest romaani üks keskseid väärtusi ning kaheksast osast hoolimata moodustab romaan sidusa terviku (Harris 2023).

Üks „Petise“ olulisemaid stiilitunnuseid on koomika ja traagika põimumine. Smith toob esile tõsised ajaloolised teemad vaimuka, kuiva ja kohati salvava alatooniga. Lühikesed peatükid ja terav dialoog hoiavad romaani tempokana ka siis, kui see käsitleb raskeid teemasid, nagu orjused, klasside vahet, rassismi, enesepettust ja teisi keerukamaid teemasid. Nii ei mõju huumor siin tõsidust lahjendava võttena, vaid vahendina, mis muudab vägivalda, silmakirjalikkuse ja moraalse ebamugavuse veelgi nähtavamaks.

„Petis“ on romaan, mis peidab endas palju erinevaid kihte. Artiklis „On Killing Charles Dickens“ leiab Smith, et minevikule võib läheneda uuriva pilguga või iroonilise distantsiga ning osa ajaloolisest ilukirjandusest võib radikaalselt muuta lugeja vaadet mitte ainult minevikule, vaid ka olevikule (Smith 2023b). Romaanis rakendub see põhimõte järjekindlalt: iga hääl ja tegelane tuleb vastu võtta ettevaatusega ning lugejat sunnitakse läbi mõtlema omaenda eelarvamused ja tõe äratundmise viisid. Ka Harris on tõdenud, et see raamat keskendub tähelepanelikult inimeste vastuolulisele olemusele ning Smithile iseloomulikult ei taanda romaan neid pingeid ühetaoliseks moraalseks sõnumiks, vaid säilitab nende mitmetähenduslikkuse (Harris 2023). Ning selle kaudu kutsub Smithi romaan otsima hoopis vastuseid küsimusele, mida tähendab olla inimene, juhtides samal ajal tähelepanu sellele, kes räägib tõtt. Lugeja kohtub erinevate tegelastega, kes petavad iseennast ja teisi, mistõttu jääb lõpuks meil endil üle küsida, kes on tegelikult see pealkirjas mainitud petis.

1.2. Tõlkija kui kultuuridevaheline vahendaja

„Sa oled tõlkija. Kõik, mis sa oled, on seesama tekst. Sinu ainus vabadus on seda üha sügavamalt mõista, mõtestada, omasse keelde ümber panna.“ – Doris Kareva (2024: 8)

Tõlkija roll ulatub kaugemale kui lihtsalt sõna-sõnalt tõlkimine ehk ühest keelest teise ülekandmine. Tõlkija loob silla kahe erineva keele-, kultuuri- ja mõtteruumi vahel. Nagu on märkinud Peeter Torop, hakkas tekkima arusaam, et tõlkimine ei ole üksnes keelte ja tekstide vahendamine, 1980. aastatel (Torop 2020: 9). Alates sellest perioodist on tõlkija rolli käsitus maailma tõlketeaduses oluliselt muutunud: algselt keskenduti tekstisisesele keelelisele täpsusele, kuid siis hakati tõlkimist mõistma kui ulatuslikku kultuuridevahelist tegevust. Inglise tõlketeoreetik Susann Bassnett kõrvutab tõlketeadust kultuuriuuringutega (*cultural studies*) ja näeb nende sarnasust keskendumises võimusuhetele ja tekstide produtseerimisele (Bassnet 1998: 135; Torop 2020: 10). Niisuguses nüüdisaegses käsitluses mõjutab tõlkija töö nii tekstide tähendust kui ka ühiskonna ja kultuuri mõtestamist. Nii on näiteks Peeter Torop välja toonud, et tõlkekultuuris on kaasatud laiemad sotsiokultuurilised ja ideoloogilised aspektid ning tõlkija tegutseb kindla ajastu ja kultuuri väärtushinnangute kontekstis (Torop 2020: 10-11).

Kuigi maailmakirjandus jõuab eri kultuuridesse ennekõike tõlgete vahendusel, on tõlkimisel eriti Eestis olnud läbi ajaloo oluline roll. Keskendun just Eesti kultuuriruumile, kuna minu töö hõlmab tõlget inglise keelest eesti keelde. Väikese keelekogukonnaga kultuuris on tõlkekirjandus olnud üks peamisi viise maailmakirjandusest osasaamiseks, mis on pakkunud eesti lugejatele ligipääsu rahvusvahelisele dialoogile. Seeläbi on tõlkimine mõjutanud Eestis mitte ainult lugemisvälja avardamist, vaid omakorda kujundanud eesti kirjandust, keelt ja kultuuri. „Eesti kultuur on sündinud tõlkest ja tõlkes ning püsib ainult senikaua, kuni püsib tõlkimine,“ kirjutab ajaloolane Marek Tamm (Tamm 2010). Üheks kõige innukamaks esimese maailmasõja eelseks tõlkijaks osutus Eestis Johannes Aavik, kes pidas ilukirjanduse eestindamist kõige sobivamaks viisiks oma keeleuenduse ellu viimisel (Tamm 2010). Seega ei olnud juba eelmise sajandi algul tõlkimine eesti kultuuris pelgalt võõrkeelsete tekstide vahendamine, vaid seda nähti teadlikult ka võimalusena arendada eesti keelt, katsetada selle väljendusvõimalusi ja kujundada kirjanduslikku stiili. Selles tähenduses on tõlkijal Eestis

olnud oluline roll mitte ainult maailmakirjanduse vahendajana, vaid ka eesti keele rikastaja ja uuendajana juba Noor-Eesti ajal.

Selline arusaam tõlkija loomingulisest rollist püsis ka hiljem. Elin Sütiste on rõhutanud: „[T]eisele maailmasõjale järgnenud kümnenditel, tegelikult kogu Nõukogude perioodi vältel ja ka taasiseseisvunud Eestis, on püüeldud eesti kirjandustõlkes järjest enam kunstilise, loova tõlke poole, mis kasutaks nii lähteteksti stiili kui sisu edasiandmiseks maksimaalselt ära eesti keele võimalusi“ (Sütiste 2017: 177). See osutab, et eesti tõlkekultuuri keskmes ei ole sõnade üks-ühele tõlge, vaid sisuliselt ja stiililiselt mõjuva eestikeelse teksti loomine, kinnitades, et Eestis on tõlkija rolliks olnud loomingulise kultuuri rikastaja ja uuendaja ning et tõlkekultuuri saab seejuures mõista laiemalt kui pelgalt tekstide eestindamist: tõlgete kaudu on kujunenud eesti kultuuriruum, kirjanduslikud väärtused ja arusaamad teistest kultuuridest.

Siinkohal tuleb aga eristada tõlkepraktika kujunemist teoreetilisest mõtestamisest. Jaan Kaplinski on öelnud, et ta ei tunne tõlketeooriaid, sest tõlkijal pole neid teooriaid tegelikult eriti vaja, loeb ikka keeletunne, stiilitunne ja kõik see, mida nimetatakse andeks või vaistuks (Lange 2023). See osutab, et tõlkimine on praktikas ennekõike loominguline ja keeleline tegevus, mis ei pruugi toetuda otseselt teoreetilistele mudelitele. Sarnast mõtet on väljendanud Märt Väljataga, kelle sõnul on tõlkimine „suuremalt jaolt intuitiivne, raskesti reeglistatav oskus, mida annab süvendada kogemuse ja lugemusega“ (Väljataga 2008) – teooria täidab seega sageli pigem tagasivaatava seletuse kui ettekirjutava juhendi rolli. Klaarika Kaldjärv toob välja, et seda ideed toetab ka näiteks tõlkija ja tõlkeuuringute teadlane Anthony Pym, kelle järgi puuduvad kindlad tõendid selle kohta, et teooria aitab tõlkijal paremini tõlkida, mis viitab sellele, et teooria ja praktika on tõlkimises pigem paralleelsed. Samuti on väidetud, et tõlkealase hariduseta tõlkijad on vahel kiiremad ja efektiivsemad just seetõttu, et nad ei koorma end teoreetiliste kõhklustega. (Kaldjärv 2017: 942)

Praktika ja teooria erinev kujunemine peegeldub tõlkekultuuri ajaloolises arengus laiemalt. Nii näeme seda ka Eesti kultuuriruumis, kus tõlke keelt kujundav ja kultuuri rikastav tähendus oli olemas juba varem, kuid rahvusvahelises tõlketeaduses hakati tõlkimist kui kultuuridevahelist vahendamist süstemaatilisemalt käsitlema alles 1980. aastate kultuurilise pöörde (*cultural turn*) käigus, mis nihutas fookuse keelelistelt nüanssidelt laiemate kultuuriliste kontekstide käsitlemisele. Susan Bassnett rõhutas 1980. aastal, et keel on kui kultuuri kehas asuv süda ning just nende kahe vastastikune mõju tagab eluenergia jätkumise.

Nii nagu kirurg ei saa südant opereerides unustada keha, mis südant ümbritseb, ei tohi ka tõlkija käsitleda teksti eraldatuna kultuurist, muidu ta teeb seda vaid omaenda kahjuks. (Bassnett 2002: 23).

David Katan defineerib kultuurilist vahendajat kui kedagi, kes soodustab suhtlust, mõistmist ja ta tõlgendab kummagi kultuurirühma väljendusi, kavatsusi, arusaamu ja ootusi teisele poolele – teisisõnu loob ja tasakaalustab nende vahelist suhtlust. Selleks, et olla selline lüli, peab vahendaja suutma mingil määral osaleda mõlemas kultuuris. Seetõttu peab kultuurivahendaja olema teatud määral kaksikultuuriline. (Katan 2004: 17). Kultuurilise vahendamise puhul ei piirdu tõlkija roll ainult väljenduste tõlkimisega, vaid hõlmab ka kultuuriliste kavatsuste, tajude ja ootuste tõlgendamist teisele. See tähendab, et tõlkija peab omama kaksikultuurset kompetentsi ning suutma tunnetada mõlema kultuuri enesestmõistetavaid, kuid ka varjatuid tähendusi.

Tänapäevases tõlketeaduses mõistetakse tõlkimist dialoogilise protsessina, mis toimub ruumis, mis ei kuulu lähte- ega sihtkultuurile. Nagu Anthony Pym on rõhutanud, ei esinda tõlkija ainult vastuvõtvat keelt ja kultuuri, vaid loob dialoogitasandi, kasutades vahenduseks mõlemat kultuuri (Torop 2020: 17). See tähendab, et tõlkija ei ole neutraalne kanal, vaid aktiivne osaline, kes loob tähendusi läbirääkimiste ja valikute kaudu.

Eesti tõlketeadlane Anne Lange on uurinud tõlkimist kui kultuuridevahelist suhtlust, rõhutades keele rolli tähenduse vahendamisel. „Tõlkida (nagu rääkida) on riskantne teemal, milles ei orienteeru. Tõlkimine ei õnnestu, kui teemast ei hooli. Nagu näitleja, nii ei saa ka tõlkija olla ilma, et teeks originaalist arusaamise, selle järeletegemise nimel tööd iseendaga, küsides alustuseks ja ennekõike: mis on algupärandi tähendus?“ (Lange 2008: 8) Nii nagu on leidnud 1980ndatel Bassnett on ka Lange välja toonud, et tõlkija on kultuuridevahelise kommunikatsiooni keskne lüli, kelle ülesanne pole pelgalt keelte vahendamine, vaid ka uue kultuurilise tähendusmaailma loomine. Kuigi teooria pakub selleks mõtestamisvahendeid, jääb tõlkija tegelik roll lahutamatuks praktikast: olulisem kui teoreetiline raamistik on tundlikkus sihtkultuuri suhtes ning soov rikastada sihtkultuuri kirjandust maailmakirjanduse kaudu. See lähenemine sobib hästi „Petise“ tõlkimisele, kuna tõlkimisel eesti keelde seisab tõlkija silmitsi väljakutsega vahendada mitte ainult 19. sajandi Inglismaa ajaloolist ja kultuurilist konteksti, vaid ka mitmekihilisi narratiivseid struktuure, intertekstuaalseid viiteid ning autori erilist stiili: romaani dialoogid ja jutustaja hääli peegeldavad erinevate sotsiaalsete

klasside, kultuuriliste kogemuste, ajalooliste kihistuste ning geograafiliste taustade keelekasutust.

1.3. Keelelised ja stiililised väljakutsed

Raamatute tõlkimine on oluline selleks, et inimestel oleks võimalik lugeda teistes maailma keeltes loodud kirjandust. Nii kujuneb võrdleva kirjandusteaduse mõistes maailmakirjandus. Märt Väljataga on öelnud tabavalt, et tõlkimine on ideaalis sama asja samamoodi ütlemine teises keeles. Sellega soovitakse midagi sihtkultuuris korda saata: pakkuda informatsiooni ja esteetilist elamust või panna inimesed teatud viisil mõtlema ja käituma. (Väljataga 2008) Tõlgete kaudu on võimalik õppida ja aru saada erinevatest kultuuridest ning tähtsustada seda, mis meid ümbritseb. Zadie Smithi „Petis“ on hea näide sellest, kuidas üks ilukirjanduslik tekst saab samal ajal olla hariv. Smith tutvustab lugejatele eri kultuuridest inimtüüpe, nende raskuseid ja probleeme ning maailma ajalugu laiemalt. Romaani tegelaskond on sotsiaalselt ja kultuuriliselt mitmekesine: Jamaica päritolu endine ori Andrew Bogle, kelle perspektiiv avab kolonialismiga seotud ajaloolisi traumasid; proua Touchet, kelle keeruline positsioon 19. sajandi inglise ühiskonnas peegeldab naiste varjatud intellektuaalset elu; uus proua Ainsworth, kelle kõnepruuk on ise omaette iseloomustus, kes näiteks kindlatel hetkedel kordab sõna „absoluutselt“ maneeriliselt ja liigselt, näidates lugejale, kuidas inimene, kes on astunud kõrgemasse klassi, püüab keele kaudu oma uut staatust kinnitada ja imiteerida. Sellised nüansid on tõlkijale väljakutse: kuidas kanda edasi sotsiaalset markeeritust, mis inglise keeles on loomulik, kuid eesti keele kontekstis vajab teadlikku lahendust.

Siinkohal tuleb märkida, et „Petis“ on küll ajalooline romaan, kuid selle stiil on nüüdisaegne. Smith ei püüa imiteerida viktoriaanlikku proosastiili, vaid ta kasutab nüüdisaegse kirjaniku vaadet minevikule. Tõlkija peab säilitama selle ajalisuse paradoksi ehk tekst peab viitama ajaloole, kuid olema tänapäeva lugeja jaoks loetav. See tähendab, et tõlkija ei tohi laskuda arhailise keelekasutuse ega ka liigselt nüüdisaegse keelekasutuse lõksu. Üks konkreetne näide sellest pingest ilmneb sõnavalikus. „Maid! In one sense only.” (Smith 2023a: 16) / „Toaneitsi! Seda ainult ühes mõttes.” (Smith 2026: 18) Inglisekeelses originaalis kasutatakse sõna *maid*, millel on kaks tähendust: see võib tähendada nii neitsit kui ka teenijatüdrukut. Smith kasutab seda mitmetähenduslikkust teadlikult, sest sõna kannab ühtaegu viidet tegelase sotsiaalsele positsioonile ja naiselikkusega seotud tähendusvarjundile. Seejuures on tekstis *neitsi* tähendus irooniline, samal ajal kui otsene tähendus osutab teenijatüdrukule. Eesti keeles võiks sobida tõlkeks sellele mõistele kõige täpsemalt sõna *toaneitsi*, mis säilitab nii ameti tähenduse kui ka arhailise kõla, kuid tekitab küsimuse, kas tänapäeva lugeja tajub selles

piisavalt selgelt sama sotsiaalset pinget, mis on olemas originaalis sõnas *maid*. Siin ilmneb tõlketöö üks põhiline dilemma: jääda täpseks algse kultuurikonteksti suhtes või kohandada teksti sihtlugeja jaoks arusaadavamaks.

Tõlkija Mari Laane sõnul tuleb tõlkides olla truu nii autorile kui sihtkeelele. Tõlkija peab leidma tasakaalu nende vahel. Kui kirjanikule on omane loomulik lause, siis peaks Laane arvates autori lause olema loomulik ka sihtkeeles, sest sõnasõnaline ületoomine sellisel juhul oleks kirjaniku reetmine. Kui aga kirjaniku väljendusviis on „imelik“, siis ka sihtkeeles ei ole seda vaja siluda. (Lootus 2026a) See põhimõte leiab „Petises“ eriti ilmeka rakenduse peatükis „Väikese Johanna prohvetlik unenägu“. Smith on selles peatükis tahtlikult kasutanud killustunud, ebaloogilist ja keerukat lauseehitust, et edasi anda Johanna psüühilist seisundit, tema segadust ja nägemust. Tõlkijana ei ole mul siin õigus teksti „parandada“ ega lauseid selgemaks muuta, sest just see ebaloogilisus ongi tähenduslik. Selline tahtlik stilistiline keerukus on katsumus: tõlkijana pean tundma algupärandi kavatsust piisavalt hästi, et eristada autori teadlikku valikut juhuslikust ebaselgusest, ning seejärel leidma eesti keeles samaväärse vahendi selle efekti saavutamiseks. Kuid tõlge ei ole kunagi pelgalt keeleline ülekanne, see on kultuuriline tõlgendus, kus tõlkija teeb pidevalt valikuid, mis kujundavad seda, kuidas sihtkultuur originaalteksti ja selles peegelduvat maailma mõistab.

1.4. Kultuurispetsiifiliste viidete tõlkimine ning ajaloolise konteksti edasi andmine

Kuna „Petise“ romaani tegevus toimub 19. sajandi Inglismaal, keskendudes Tichborne'i kohtuprotsessile, seisin tõlkijana silmitsi küsimusega: kuidas tõlkida viktoriaanliku Inglismaa sotsiaalseid viiteid nii, et need oleksid eesti lugejale arusaadavad, säilitades seejuures autentsuse? Ajalooliste ja kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimine eeldab tõlkijalt mitmetasandilist pädevust. Kirjanduslikud teosed on sageli sügavalt seotud oma ajastu ühiskondliku ja kultuurilise taustaga, peegeldades ajaloolisi sündmusi, väärtusi ja ideoloogiaid. Näiteks Charles Dickensi ja teiste viktoriaanliku ajastu kirjanike viited võivad vajada kontekstuaalset selgitust, kuna kuigi Dickens on eesti lugejatele tuntud, ei pruugi nad tunnetada viktoriaanliku kirjandusilma sisemisi pingelisi suhteid (Merilai 2014), mida ka Smith kirjeldab. Seetõttu pean tõlkijana teadma, millised viited on sihtkultuuri lugejale tuntud ja millised vajavad selgitust või kohandust.

Kultuurispetsiifiliste elementide tõlkimise lahendamiseks on mitmeid võimalusi. Tõlkija võib jätta originaalse kultuurielemendi alles ning lisada paratekstuaalse selgituse, näiteks joonealuse märkusena või kommentaarina teose lõpus, mis võimaldab säilitada originaalile lähedase sõnastuse. Teine võimalus on asendada lähtekultuuri element sihtkultuuri funktsioonilt sarnase elemendiga, mis hõlbustab mõistmist, kuid võib kaotada osa kultuurilist eripära. Lisaks on olemas ka kolmas variant, milleks on eksplisitsatsioon ehk võte, mille puhul tuuakse sihtkeele tekstis selgemalt välja see teave, mis lähtekeeles on vaid kaudselt või osaliselt väljendatud, kuid on konteksti või olukorra põhjal mõistetav (Vinay ja Darbelnet 1995: 342). Anne Lange on tõdenud, et tõlkijad on õppinud kasutama seda kolmandat varianti ja joonealuseid märkmeid tõlkima teksti sisse (Lange 2008: 33). See annab võimaluse lisada sihtkultuuris vajalikku kontekstuaalset teavet otse teksti sisse, muutmata üldist stiili. Samuti saab kultuurispetsiifilise elemendi asendada neutraalsema või üldisema väljendiga, ning kui mõne elemendi tõlkimisel läheb midagi paratamatult kaotsi, püüab tõlkija seda kompenseerida mujal tekstis. „Petise“ tõlkimisel tundus kõige asjakohasem kombineerida neid strateegiaid vastavalt olukorrale, sest ühtki universaalselt toimivat lahendust ei ole.

Heaks näiteks on ingliskeelne väljend *a fitch of bacon*, mis otsetõlkes tähendaks *peekonitükki*. Romaanis kannab see aga ajaloolist tähendust: tegemist on traditsioonilise suitsutatud seaküljega, mida jagatakse abielupaaridele vana inglise tava kohaselt. Kuna eesti kultuuris selline komme puudub ning *peekonitükk* kõlab liiga argiselt ega kanna ajaloolist kõlajõudu, otsustasin tõlkijana kasutada väljendit *suitsutatud seakülg*, mis on tähenduselt täpsem, kõlab pidulikumalt ja annab edasi selle eseme ainelise ja sümboolse kaalu.

Ajalooliste isikute puhul on Smithi originaaltekstis kasutatud üksnes perekonnanimesid, mis inglise lugejale võivad olla tuttavad, kuid eesti lugejale tundmatud. Siin rakendasin tõlkijana eksplisitsiooni võtet: lisasin tõlkesse nende eesnime või tiitli, näiteks *Peel* sai muudetud *Sir Robert Peeliks*. See annab lugejale parema konteksti ning aitab orienteeruda 19. sajandi Inglismaa poliitilisel maastikul ilma, et teksti oleks vaja katkestada allmärkusega. Sarnaselt on *Peterloo* tõlgitud kui *Peterloo veresaun*, lisades sündmuse olemust täpsustava sõna, mis on eesti lugejale vajalik, et mõista selle ajaloolise massivägivalla tähendust.

Piibliviidete puhul valisin lähenemise, kus algupärase tekstis märkimata jäänud tsitaadid on eestikeelses tõlkes esile toodud joonealuste märkustena. Põhjus on selles, et piibliviited on tihti mitmetasandilised ning erineva kultuurilise taustaga lugejad tajuvad neid erinevalt. Siinkohal on oluline arvestada, et eestlane on uuringute järgi üks maailma kõige ateistlikum rahvas. Statistikaameti 2021. aasta rahvaloenduse andmetel peab mõnda usku omaks vaid 29% Eesti elanikest, samas kui ühtegi usku ei pea omaks 58% rahvastikust, näitaja, mis on kolme viimase rahvaloenduse jooksul järjepidevalt kasvanud (Rahvaloendus... 2022). Seega on alust eeldada, et eesti lugeja piiblitekstidega kursisolek on keskmiselt märkimisväärselt väiksem kui inglise lugejal, kelle kultuuriruumis on kristlik kirjanduspärimus tihedamalt põimunud igapäevakeelde ja kirjandusse.

Samal põhimõttel on lahendatud John Keatsi mõiste *negative capability* (valmisolek jääda ebakindlaks ja kahtlevaks, eelistades poeetilist vastuvõtlikkust lõpuni põhjendatud, süsteemsele teadmisele). Ingliskeelses kultuuriruumis on John Keatsi mõju ulatuslik ja kestva tähendusega. Teadlane Amy Wilcockson märgib, et alates 1930. aastatest on Keats kehastanud romantilise poeedi ideaali ning tema elu ja loomingut uuritakse ka 21. sajandil intensiivselt edasi, ehk isegi rohkem kui kunagi varem (Wilcockson 2021). Sellest võib järeldada, et Keatsil on inglise kultuurimälus märksa kindlam ja nähtavam koht, kui tal on

seda eesti kultuuriruumis. Seetõttu on tõlkes mõiste avamine põhjendatud: see aitab lugejal mõista viidet, mis ingliskeelses kultuuriruumis võib mõjuda iseenesestmõistetavana.

Üks keerulisemaid keelelisi ja eetilisi otsuseid „Petise“ tõlkimisel puudutab rassi puudutava sõnavara kasutamist. Nii nagu tänapäeva maailmas, on ka eesti keele- ja kultuuriruumis sõna *neeger* muutunud tabuks, kuivõrd on omandanud negatiivse, isegi pejoratiivse tähendusvarjundi, ning eelistatud on neutraalsemad väljendid nagu *mustanahaline* või *mustanahaline inimene*. Siiski ei saa ajaloolist romaani, mis käsitleb 19. sajandi mustanahaliste inimeste olukorda ning Jamaica koloniaalajalugu, tõlkida nii, nagu niisugust sõnakasutust ei oleks eksisteerinud. Smithi originaaltekstis kasutatakse sõna *neeger* (*negro*) vabalt ja kontekstikohaselt, peegeldades ajastu keelekasutust. Ajaloolist ja sotsioloogilist konteksti arvestades tuleb silmas pidada, et 19. sajandil ei tajutud seda sõna negatiivsena, tegemist oli neutraalse kirjeldusterminiga. Sotsioloogi Tom W. Smithi sõnul hakkas 19. sajandi lõpus termin *negro* laiemalt populaarsust koguma, seda peeti võrreldes ingliskeelse sõnaga *colored* grammatiliselt mitmekülgsemaks ning seda sai kasutada nii omadussõna kui ka nimisõnana ning nii ainsuses kui ka mitmuses (Smith 1992: 497). Tähelepanuväärne on lisaks see, et veel 1960. aastate Ameerika Ühendriikide küsitluste järgi pidas enamus mustanahalisi vastajatest sõna *must* halvustavamaks kui *neeger* (Saad 2020), mis näitab, kuidas keele tähendusväli muutub ajas. Sõna *mustanahaline* asendusena kasutamine 19. sajandi kontekstis ei oleks mitte ainult ajalooline väärtõlgendus, vaid muudaks teose sisuliselt ebausaldusväärseks. Tõlkijana oli mul kohus siinkohal olla truu ajastu keelele, mitte tänapäeva tundlikkusele, just nii, nagu seda on teinud Smith ise originaaltekstis.

1.5. Tõlkija nähtavus

Lawrence Venuti tõstatab teoses „The Translator’s Invisibility“ (1995) küsimuse tõlkija nähtavuse kohta angloameerika kultuuriruumis. Venuti järgi muudab tõlkija nähtamatuks just tõlke ladusus: „see loob illusiooni, nagu poleks tegu tõlke, vaid originaaliga. Mida ladusam on tõlge, seda nähtamatum on tõlkija“ (Venuti 1995: 1-2). Venuti sõnul tuleneb tõlkija „nähtamatus“ osaliselt arusaamast, et autorlus on midagi individuaalset, selle mõtteviisi järgi peetakse tõlget originaalist vähem väärtuslikuks ja vaid tuletiseks. Seega on justkui eelduseks, et tõlkija on tõlkes nähtamatu ning tema eesmärk piirdub vaid kellegi teise teksti ladusa edasiandmisega. Kuid nähtamatus on mitmemõõtmeline nähtus. Kaisa Koskinen toob välja kolm nähtavuse liiki: tekstuaalne, paratekstuaalne ja tekstiväline nähtavus. Tekstuaalne nähtavus viitab sellele, kuidas tõlkija end tekstuaalsel tasandil tõlkes nähtavaks muudab. Paratekstuaalne nähtavus viitab tõlkija avaldustele oma töö kohta. Tekstiväline nähtavus on kõige lähemalt seotud tõlke ühiskondliku staatusega. (Koskinen 2000: 99) Paratekstuaalse nähtavuse näitena võib tuua tõlkija joonealused märkused, aga ka ees- või järelsõnad, kus tõlkija saab tutvustada lugejale tõlkeprotsessi, oma võtteid ja lahendusi. See on tõlkijate seas kasutatud ja aktsepteeritud viis end nähtavaks teha, samas kui tõlkija nähtavusse tõlkes eneses suhtutakse tihti kriitiliselt. See tähendab, et tõlkija peab leidma tasakaalu autentse kultuurivahendamise ja lugeja mõistmise vahel. Kuna eesti lugejad on harjunud võõraste kultuuride ja nimede, viidete ja kontekstidega, siis eesti tõlkijad ei püüa varjata, et tegemist on tõlkega, vaid vastupidi, joonealused märkused, tõlkija saatesõnad ja muud paratekstitid on levinud praktika.

„Petise“ tõlkimisel valisin tõlkijana teadlikult osalise nähtavuse, kuid mitte soovist end lugejale nähtavaks muuta. Pigem pidasin oluliseks avada mõõdukalt neid kultuurilisi ja kirjanduslikke viiteid, mis võiksid eesti lugejale muidu jääda arusaamatuks, et säilitada teksti mõistetavus ja pakkuda võimalikult rikast lugemiskogemust. Nagu on märkinud Triin Tael, püütakse Eestis tõlkides enamasti saavutada võimalikult originaalilähedane ja samas heakõlaline tulemus, nii et lugeja ei tunneks, et loeb tõlget (Tael 2026). Ka käesolevas töös ei olnud tõlkija nähtavuse eesmärk seega enese esiletõstmine, vaid lähtusin põhimõttest, et pakkuda parimat tõlget lugejale ning teksti erinevate viidete ja kultuurispetsiifiliste väljendite ettevaatlik avamine toimub seal, kus see aitaks lugejal teost paremini jälgida.

Paratekstuaalse nähtavuse vahendina kasutasin joonealuseid märkusi olukordades, kus originaaltekst eeldas kultuurilist taustateadmist, mida eesti lugejal tõenäoliselt ei ole. Nende kohtade äratundmine ei toimunud siiski minul kui tõlkijal mõne kindla valemi või mõõdupuu alusel, sest palju sõltub nii tekstist, sihtkultuuri lugejast kui ka tõlkija enda kultuurilisest ja kirjanduslikust taustast. Käesolevas tõlkes sündisid need otsused juhtumipõhiselt. Püüdsin tähele panna kohti, kus originaaltekst eeldas taustateadmist, mida inglise kultuuriruumis võib pidada enesestmõistetavamaks kui eesti kultuuriruumis. Lähtusin eelkõige sellest, kas viide või mõiste oli originaalteksti mõistmiseks sisuliselt oluline ning kas selle tähendus avanes kontekstist piisavalt või mitte. Kui viite tähendus jäi mulle esmase lugemise käigus osaliselt hämaraks või nõudis lisateadmisi, mida ei saanud tekstist endast järeldada, käsitlesin seda märgina, et koht võib vajada tõlkes täiendavat avamist. Sellistel juhtudel eelistasin lisada lühikese joonealuse märkuse, et parandada teksti mõistetavust. Tekstuaalse nähtavuse vahendina kasutasin harvadel juhtudel eksplisitsiooni ehk info lisamist otse lausesse, ilma teksti katkestava märkusega. Kõigil nendel juhtudel lähtusin soovist mitte ennast tõlkijana esile tõsta, vaid vajadusest toimida kultuurilise vahendajana, kes seisab kahe kultuuriruumi vahel, olles sillaks ning vastutajaks selle eest, et teksti tähendus jõuaks lugejani täiel kujul.

2. PRAKTIKA DOKUMENTATSIOON

2.1. Tõlkeprotsessi dokumentatsioon

*„Sõnad moodustavad kanga, nimed põimuvad õhkpeeneks, kuid purunematuks
ämblikuvõrguks. Kuidas toppida terve üks universum läbi nõelasilma ja see teisel pool
erinevana, aga siiski samana laiali laotada? Kuidas ehitada jälle üles nähtamatud
katedraalid?“ – Heli Allik (2023)*

Ilukirjandusliku tõlkepraktika kirjeldamisel on oluline meeles pidada, et tõlkimine ei ole üksnes intellektuaalne, vaid ka väga füüsiline ja emotsionaalne töö. Nagu on tabavalt märkinud Heli Allik: „Tõlkija küürutab enamasti päevad otsa ebatervislikult laua taga ja seab suurde ohtu oma selja“ (Allik 2023). See tähelepanek mõjub küll humoorikalt, kuid osutab tõsiasjale, et tõlkimine on pika kestusega keskendumist nõudev töö, mis kujundab lisaks tekstile ka tõlkija argipäeva, töövõimet ja enesetunnet. Käesoleva praktika käigus saan kinnitada, et Alliku öeldu on tõene, sest Zadie Smithi romaani „Petis“ tõlkimine oli mahukas ja ajaliselt pikk protsess: tõlketeksti maht oli 15 autoripoognat ning töö nõudis kestvaid süvenemist, ümberhäälestumist ja korduvalt teksti juurde tagasipöördumist.

Tänapäevaste mugavuste juures kasutasin tõlkeprotsessi käigus töövahenditena tehisaru ja masintõlke võimalusi. Nagu on märkinud tehisaru kohta Mari Laan, siis on kindlasti palju lolli tööd, millest AI saab tõlkijaid säästa, kuid väärtkirjanduse tõlkimisel masin inimese tööd üle võtta ei saa, sest see on siiski loominguiline tegevus, kus inimlik säde on oluline (Lootus 2026a). Käesolevas projektis kasutasin tehnoloogilisi abivahendeid esmase toortõlke loomiseks ja üksikute probleemkohtade lahendamiseks. Masintõlkeprogrammi DeepL abil valminud toortõlge toomis eelkõige algmaterjalina, mis aitas teksti esialgselt läbi töötada. Samas sai üsna kiiresti selgeks, et sellisest versioonist ei jõudnud lõppteksti peaaegu midagi muutmata kujul. Toortõlge võis anda kasulikke vihjeid ja teha ära osa tehnilisest eeltööst, kuid mitme tõlke- ja toimetamisringi järel kujunes lõpptekst sellest vägagi erinevaks. Tehisarul puudub tõlkimiseks vajalik keeletundlikkus, stiilitaju ja mängulisus. Masintõlge suudab sageli edasi anda lause üldise sisu, kuid ei taju piisavalt tegelaste häält, kultuurilisi varjundeid, rütmi, huumorit ega kujundlikkust. Seetõttu tuli toortõlget käsitleda üksnes

esimese tööversioonina, mille põhjal algas tegelik tõlkimine, sest kirjanduslik tõlge nõuab tõlkijalt täpset keelevaistu ja põhjalikku süvenemist. See puudutas eriti Zadie Smithi mitmekihilist lauseehitust, registrite vaheldumist, kultuurilisi vihjeid ning teksti poeetilisi osi. Olles alles algaja tõlkija, otsustasin romaanis esinevad luuletused lasta tõlkida eraldi, sest luuletuses olid kindlas värsimõõdus ja riimistatud ning nende puhul on oluline säilitada lisaks tähendusele ka vormiline ja poeetiline mõju. Raamatus esinevad luuletused on tõlkinud Peep Ilmet.

Lisaks kasutasin vahetevahel ChatGPT-d abivahendina konkreetsete tõlkeprobleemide üle arutlemisel. Näiteks oli sellest abi kultuurispetsiifiliste viidete kontrollimisel, piibliviidete tuvastamisel ning eri keeltes esitatud lausete või väljendite päritolu määramisel. Sellistel juhtudel ei pakkunud tehisaru valmis tõlkelahendust, vaid toimis pigem uurimis- ja mõtlemispartnerina, aidates suunata tähelepanu võimalikele tähenduskihtidele. Kokkuvõttes oli tehisaru selles tõlkeprotsessis töövahend, sarnaselt nagu kalkulaator on matemaatikule: see võib lihtsustada teatud etappe ja kiirendada tehnilist tööd, kuid ei asenda erialast otsustust, loomingulist vastutust ega tõlkija keeletaju.

Tööprotsessi mõjutas minu otsus alustada tõlkimist enne, kui olin kogu romaani läbi lugenud. Tagantjärele vaadates oli see ühtaegu praktiline ja sisuliselt põhjendatud valik. Ühelt poolt aitas selline lähenemine säilitada tekstis üllatusmomenti ja vahetut lugemiskogemust, mis on kindlasti oluline ka lugeja jaoks. Teiselt poolt haakus see mingil määral Zadie Smithi enda loomingulise meetodiga, mida ta praktiseerib: Smith on rääkinud sellest, et tema on kirjutajana *micro manager* ehk kirjutamise käigus ta ei tea, kuhu tekst lõpuks välja jõuab, tal pole kindlat plaani ega sihti (Popova 2014). Seetõttu tundus õigustatud läheneda ka tõlkijana tekstile sammhaaval, lastes romaanil enda ees järk-järgult avaneda. See tähendas küll, et mõningaid varasemaid lahendusi tuli hiljem muuta, kuid aitas säilitada süžee saladuslikkust ja hoida tõlkimise protsessi loomingulisena.

Ühtlasi tõi praktika väga selgelt esile tõlkijatöö emotsionaalse mõõtme. Jüri Kolk on öelnud, et autori hääle täiuslik tabamine on võimatu ja sellest tulenevalt piinab paljusid tõlkijaid tohutu süütunne (Lootus 2026b). Tõlkimise ja hilisema toimetamise käigus kogesin seda tunnet ise korduvalt. Mida rohkem tekstiga töötasin, seda selgemaks sai, kui palju võimalikke lahendusi iga üksik lause endas sisaldab ja kui raske on leida sellist sõnastust, mis oleks ühtaegu täpne, loomulik ja autori toonile võimalikult lähedane. Seetõttu ei olnud toimetamise

protsess lihtsalt vigade parandamine, vaid oluline õppimise etapp, mille käigus tuli korduvalt tunnistada, et esialgseid valikuid saab veel parandada.

Samas andis toimetaja Kirsti Sinissaare tagasiside, et minu töö on kandnud vilja: „Laura-Grit Lootus tõlkis Zadie Smithi üsna mahuka romaani „Petis“ inglise keelest eesti keelde. Tõlkija on oma ülesandega päris kenasti hakkama saanud. Keel on elav, tõlge kohati leidlik, igati arusaadav. Pisut tuleks tõlkijal tähelepanu pöörata grammatikale: koma kasutus, sõnade tähendused (järgi - järele jne.), esineb lünki (sõna puudu). Aga alustaval tõlkijal võivad sellised apsud esineda, aja jooksul need kaovad. Mina toimetajana märgin tekstis vead ära ja lisan sulgudes selgituse. Lugupidamisega Kirsti Sinissaar“ (Sinissaar 2026) Selline tagasiside oli korraga nii tunnustav kui ka õpetlik, näidates, et tõlketöö tugevused ja puudused võivad eksisteerida käsikäes ning et professionaalne areng toimub suurel määral just paranduste, toimetamise ja täpsema keelelise tähelepanu kaudu.

Järgnevas praktikaaruandes annan kronoloogilise ülevaate sellest, kuidas „Petise“ tõlkimine ajas kujunes, milliseid töövõtteid ja abivahendeid kasutasin ning milliseid sisulisi ja isiklikke õppetunde see pikk protsess kaasa tõi.

2.1.1. Praktika ajakava

Oktoober 2023

Tõlkepraktika algas 2023. aasta oktoobris, kui tõlkisin Zadie Smithi romaani „Petise“ esimesed viis peatükki proovitõlkena ning töötasin selle läbi koos juhendajate Rebekka Lotmani ja Katre Talvistega. Tegemist oli minu esimese kokkupuutega mahuka ilukirjandusliku teose tõlkimisega, mistõttu saatis töö algust suur elevus. Samal ajal sai kiiresti selgeks, et ees ootab väga mahukas ja aeganõudev protsess, mille puhul sõltub palju enesedistsipliinist, võimest püsida järjepidev ning tulla toime võimalike tagasilöökidega. Kuna proovitõlke põhjal pidi kirjastus alles otsustama, kas tõlge sobib, suhtusin sellesse etappi suure vastutustundega ning püüdsin anda endast parima.

November–detsember 2023

Novembris sain kirjastuselt Varrak positiivse tagasiside, et minu proovitõlge sobib. See oli väga julgustav, kuid samal ajal kaasnes sellega uus ootus ja ärevus, sest tõlke edasine käik

sõltus veel tõlkeõiguste saamisest. Detsembris saadi tõlkeõigused ning sõlmisime kirjastusega tõlkelepingu. See hetk mõjus olulise kinnituseks, et minu magistriprojekti idee realiseerub ning saan tõlkida ilukirjandust, mida loodetavasti tulevikus naudivad paljud eesti lugejad. Pärast seda alustasin tõlkimist suure entusiasmiga.

Jaauar–märts 2024

Tegelesin tõlke esmase versiooni loomisega. Selles etapis lähtusin juhendaja Rebekka Lotmani soovitusel kasutada abivahendina tõlkeprogrammi DeepL, mis muutis esmase töö mõnevõrra kiiremaks ja aitas tõlkeprotsessi käivitada. Samas jäi kogu sisuline ja stiililine töö siiski minu teha. Sel perioodil õnnestus mul töötada üsna järjekindlalt: püüdsin tõlkega iga päev vähemalt mingil määral tegeleda, isegi siis, kui see tähendas mõni päev vaid ühe lause tõlkimist. Selline pidev kontakt tekstiga osutus väga oluliseks, sest aitas säilitada sidet tõlgitava teose maailmaga.

Aprill 2024

Aprilli alguses sündis minu esimene tütar. Sellega kaasnenud uus elukorraldus, emotsionaalne koormus ja väsimus muutsid kiiresti senist tööritmi. Tõlge jäi mõneks ajaks paratamatult tahaplaanile ning keskendusin emaks olemisele. Tagantjärele vaadates oli see oluline õppetund: kuigi olin lootnud, et suudan lapse kõrvalt tõlkimist jätkata, näitas tegelikkus kiiresti, et kõike ei ole võimalik ette planeerida ega oma tööplaani järgi juhtida. Pikema loomeprotsessi puhul tuleb arvestada, et ka kõige tugevama motivatsiooni korral võivad isiklikud ja praktilised asjaolud töö kulgu märkimisväärselt mõjutada.

September 2024

Sain aru, et algselt seatud eesmärk lõpetada tõlge 2024. aasta detsembri alguseks ei ole enam realistlik. Võtsin ühendust kirjastusega Varrak ning leppisime kokku uue tähtaja, milleks sai 2025. aasta detsembri algus. See samm tekitas minus esialgu pettumust ja häbitunnet, sest tundsin, et ei ole suutnud algsest plaanist kinni pidada ning ennekõike olen ennast alt vedanud. Samas osutus see kogemus väga õpetlikuks: sain kinnitust, et professionaalses töös on tähtis probleemide varajane märkamine ja aus suhtlus. Kirjastuse mõistev suhtumine näitas, et tööprotsessi takistustest õigel ajal rääkimine aitab ennetada suuremaid raskusi ja loob usalduslikuma koostöösuhte.

Detsember 2024–september 2025

Pöördusin tõlke juurde tagasi ning jätkasin esmase versiooni valmimist. Töö jätkumine ei olnud lihtne, sest pikk paus oli katkestanud varasema rütmi. Lapse kõrvalt tekkis töösse ajalisi auke ning esialgu oli keeruline end uuesti samasuguse järjepidevusega tööle häälestada. Siiski aitas mõnevõrra see, et olin 2024. aasta sügissemestril võtnud akadeemilise puhkuse ajal mõned ained: õppetöö pakkus vaimset vaheldust ja andis tagasi tunde, et suudan jälle keskenduda ka millelegi muule peale igapäevaste koduste kohustuste ja emarolli. 2025. aasta kevadeks kujunes uus tööritm ning kevadel ja suvel edenes tõlkimine juba märksa stabiilsemalt. Septembri alguseks valmis tõlke esimene terviklik versioon. Selle etapi lõpetamine tõi kaasa rõõmu ja kergenduse, kuid samal ajal oli selge, et töö ei ole kaugelki lõppenud, sest tekst vajab veel mitmekordset läbilugemist, põhjalikku läbitöötamist, parandamist ja stiililist ühtlustamist.

September 2025–oktoober 2025

Tegelesin tõlkega uuesti algusest peale lugedes ja toimetades enda esmast versiooni. Selles etapis süvenesin põhjalikumalt sõnade ajalukku, väljendite tähendustesse, luuletustesse ja kultuuriliste viidete tausta. Väga suureks abiks osutus Silveti sõnaraamat, kuid kasutasin ka ChatGPT-d lisatoena, eelkõige mõtlemispartnerina eri sõnastusvõimaluste kaalumisel ning kultuurispetsiifiliste viidete kontrollimisel. Selle töö käigus üllatas mind, kui palju ebatäpsusi, kohmakaid lahendusi ja poolikuid kohti oli esimesse versiooni jäänud. Samal ajal oligi see toimetamine minu jaoks üks kõige õpetlikumaid etappe, sest see võimaldas näha, kui suur vahe on esmasel tõlkel ja teisel versioonil ehk toimetatud tekstil. Mida rohkem tõlget uuesti lugesin, seda paremini mõistsin, kui tähtis on detailitäpsus ja kui palju muutub teksti kvaliteet siis, kui selle juurde korduvalt tagasi minna.

November 2025

Saatsin tõlke juhendajatele Rebekka Lotmanile ja Katre Talvistele ning jätkasin samal ajal ise tekstiga töötamist. See oli väga intensiivne etapp, mille jooksul lugesin tõlget kolmandat korda ning viisin sisse hulgaliselt parandusi, sealhulgas ka juhendajate tagasiside põhjal. Kuigi olin selleks ajaks oma teise versiooniga juba üsna rahul, mõjus juhendajate täpne tagasiside esialgu kainestavalt: ilmnes, et teksti saab veel mitmel tasandil paremaks muuta. See kogemus õpetas mulle, kui oluline on osata võtta tagasisidet vastu mitte isikliku kriitikana, vaid võimalusena tekst edasi viia. Just selle etapi jooksul sain kõige tugevamalt aru, kui suurt rolli mängivad tõlkes ka kõige väiksemad detailid. Alles kolmanda lugemise ja põhjalikuma ümbertöötamise käigus hakkas tekst minu jaoks tõeliselt ilmet võtma.

Detsember 2025

Saatsin tõlke kirjastusele Varrak, kust see liikus edasi toimetaja Kirsti Sinissaare kätte. See tähistas ühe väga suure tööetapi lõppu. Tundsin korraga nii suurt väsimust, pingelangust, kuid ka uhkust selle üle, et olin suutnud tõlkida terve romaani ja selle kirjastusele üle anda. Samal ajal tõi see periood selgelt esile, kui suurt mõju võib mahukas tõlketöö avaldada isiklikule elule ja lähisuhetele – 2025. aasta sügisest kuni detsembri alguseni kulus peaaegu kogu vaba aeg tõlketööle ja pere jaoks jäi aega sel ajal vähem kui oleksin soovinud ning sellega toimetulek tekitas süümepiinu, sest ei osanud varasemalt sellise ajakuluga arvestada.

Veebruar 2026

Sain kätte toimetatud versiooni ning vaatasin kõik parandused üle. Lisaks tuli kirjastuse algatusel koostada Kultuurkapitali toetuse taotluseks vajalik dokumentatsioon ning kirjutada kaanele minev tutvustav tekst. Toimetatud versiooni lugemine oli huvitav kogemus, sest parandusi ei olnudki nii palju, kui olin kartnud, kuid ometi õppisin ka sellest etapist taas palju, mida tulevikus tõlketöö puhul paremini tähele panna. Värske pilguga teksti uuesti läbivaatamine tekitas pigem kergendust kui pinget: oli hea näha, et varasem töö oli kandnud vilja ja tõlge oli toimetaja ja kirjastuse jaoks sobiv.

Märts 2026

Saime kinnituse, et Kultuurkapital toetab „Petise“ väljaandmist. Samuti nägin esimest korda raamatu kaanekujundust ning teos läks trükki.

Aprill 2026

Raamat ilmus trükist aprilli lõpus.

2.2. Eneserefleksioon

Praktika kujunes minu jaoks väga õpetlikuks kogemuseks. Esiteks ja enim olen rahul sellega, et suutsin mahuka tõlkeprojekti lõpuni viia. Zadie Smithi romaani tõlkimine oli minu jaoks esimene kokkupuude ilukirjandusliku raamatu tõlkimisega ning juba see, et töö jõudis käsikirjast ilmunud raamatuni, andis olulise kinnituse, et olen suuteline sellise mahuga projekte ellu viima. Samuti olen rahul sellega, et ka katkestuste ja viivituste järel suutsin töö juurde tagasi pöörduda. Praktikapäevikust on näha, et protsess ei kulgenud sirgjooneliselt, kuid sellest hoolimata ei jäänud töö pooleli. See õpetas mulle, et tõlkija jaoks ei ole oluline ainult hea algus, vaid ka oskus teksti juurde naasta ja tööd järjekindlalt edasi viia.

Rahul olen ka oma arenguga teksti toimetamise ja tagasiside vastuvõtmise osas. Praktika käigus sain kiirelt selgeks, et esimene tõlkeversioon on alles töö algus. Tõlke korduv ülelugemine, paranduste tegemine ning juhendajate ja toimetaja tagasiside näitasid, kui palju saab tekst täpsemaks, loomulikumaks ja stiililiselt ühtlasemaks muutuda. Eriti oluline oli minu jaoks kogemus, et ka siis, kui olin mingi versiooniga juba üsna rahul, ilmnes hoolikamal lugemisel veel palju kohti, mida sai parandada. See õpetas mulle suuremat tähelepanelikkust ja alandlikkust teksti suhtes.

Samas on mitu aspekti, millega ma täielikult rahule ei jäänud. Esiteks alahindasin töö alguses nii ajakulu kui ka seda, kui palju võib isiklik elu tõlkeprotsessi mõjutada. Olin esialgu veendunud, et suudan töö kindlas tempos lõpuni viia, kuid tegelikkus osutus palju keerulisemaks. Eriti pärast lapse sündi sai kiiresti selgeks, et pika loomingu töö planeerimisel ei piisa üksnes heast tahtest ja distsipliinist. Tagantjärele vaadates oleksin võinud juba alguses arvestada suurema ajavaruga ja võimalike katkestustega. Samuti ei olnud ma esialgse versiooni loomisel alati piisavalt tähelepanelik detailide suhtes. Hilisemal toimetamisel üllatas mind, kui palju väikseid ebatäpsusi, kohmakaid sõnastusi ja puudujääke tekstis oli. See näitas, et töö puhul, eriti mahuka teksti korral ei tohi usaldada ainult esimest versiooni, vaid tuleb teadlikult jätta aega põhjalikuks järeltoimetamiseks.

Oluline õppetund puudutas ka enesehoidu. Praktika käigus kogesin, et tõlketöö võib muutuda väga neelavaks ning hakata mõjutama puhkeaega, keskendumisvõimet ja pereelu. Eriti tõlke lõppfaasis kulub tööle peaaegu kogu vaba aeg. See kogemus õpetas mulle, et edaspidi pean

lisaks tööplaani koostamisele rohkem tähelepanu pöörama ka sellele, kuidas hoida pikema protsessi jooksul tasakaalu töö ja isikliku elu vahel. Samuti õppisin, et viivitused ja ummikseisud ei tähenda tingimata läbikukkumist, vaid on osa pikaajalisest loometööst. Tähtsaim on oskus olukorda realistlikult hinnata, vajadusel enda plaane ja ootusi kohandada ja vaimselt ennast hoida.

See praktika andis mulle nii tõlketehnilisi kui ka tööprotsessiga seotud teadmisi. Õppisin realistlikumalt hindama tõlketöö mahtu ning mõistsin, kui keskne roll on teksti korduval toimetamisel, parandamisel ja tagasisidest lähtumisel. Minu enda jaoks kõige olulisemaks õpikogemuseks kujunes siiski teadlikum tähelepanu keelelistele valikutele. Praktika käigus sai selgeks, kui suurel määral võib ühe sõna ajalooline tähendus muuta kogu lause tähendust ning kui sageli tuleb tõlkijal valida mitme võimaliku lahenduse vahel. See õpetas mind hoolikamalt kaaluma sõnastuse variante, otsima fraasidele ja väljenditele sihtkultuurile sobivaid vasteid ning põhjendama oma valikuid nii iseendale kui ka aruteludes juhendajatega. Nii süvenes arusaam tõlkimisest kui protsessist, mis põhineb mitte ainult tähenduse vahendamisel, vaid ka keeleliste, stiililiste ja kultuuriliste nüansside võimalikult täpsel tabamisel.

KOKKUVÕTE

Doris Kareva kirjutab Tõlkija Hääle XII väljaande sissejuhatuses, et igal tekstil on tõlkija jaoks oma varjatud sõnum: „Veel pole sa kindel, kas tegu on armastava embuse või boamao kägistusega, kas väljud sellest uue jõu ja värskusega või lämbud oma suutmatuse häbisse” (Kareva 2024: 9). See kujund avab hästi tõlkimise isiklikku mõõdet: tõlkija suhe tekstiga eeldab pidevat sisemist kaasaelamist, kahtlemist, otsustamist ja uuesti proovimist. Just see isiklik resonants tekstiga on oluline osa tõlkija tööst kultuurivahendajana. Käesolev magistriprojekt mille praktiliseks osaks oli Zadie Smithi romaani „Petis” tõlkimine inglise keelest eesti keelde, näitas, et tõlkija roll kultuurivahendajana on mitmetahuline ning eeldab pidevat valikute tegemist ja loomingulist probleemilahendust. Ilukirjandusliku teksti tõlkimine ei tähenda sõnade mehaanilist ühest keelest teise ülekandmist, vaid lähtekultuuri tähenduste, viidete ja sotsiaalsete kihistuste tõlgendamist ning neile sihtkeeles võimalikult loomuliku ja mõjusa väljenduse leidmist. Zadie Smithi „Petis” osutus selles osas eriti heaks näiteks ja proovikiviks, sest romaan koondab endasse eri ühiskonnakihte, kultuuritaustu, ajaloolisi viiteid ja kõneregistreid. Tekstis põimuvad 19. sajandi Inglismaa ühiskondlik taust, koloniaalajalugu, Tichborne’i kohtuprotsess, kirjanduslikud ja piibellikud allusioonid ning eri päritolu tegelaste hääled. Nende vahendamine eesti keelde nõudis pidevat tasakaalu täpsuse, loetavuse, stiililise mõju ja kultuurilise võõrapära säilitamise vahel.

Töö käigus ilmnis, et eriti keeruliseks osutusid kohad, kus keeleline tähendus oli tihedalt seotud kultuurilise või sotsiaalse kontekstiga. Kultuurispetsiifilised viited, tegelaste erinev kõnepruuk, ühiskondlikult markeeritud keel ning ajaloolised allusioonid nõudsid lahendusi, mis ei oleks üksnes sisuliselt täpsed, vaid toimiksid ka eesti lugeja jaoks. Sageli tuli otsustada, mida säilitada, mida kohandada ja mida jätta lugejale võõrapärasena tajutavaks, et tekst ei kaotaks oma ajaloolist ja kultuurilist eripära, kuid oleks samal ajal eesti keeles loetav ja arusaadav.

Sellest lähtuvalt kinnitab töö, et tõlkija on kultuuridevaheline sild, kes ühendab lähte- ja sihtkultuuri ning kujundab oma valikutega seda, kuidas üks tekst teises keeles nähtavaks saab. Kuigi tõlkekultuuris on sageli ideaaliks tõlkija nähtamatus, näitab käesolev töö, et kultuuridevahelise vahendajana ei saa tõlkija kunagi olla täielikult nähtamatu. Just tõlkija

valikud, kompromissid ja loovad lahendused võimaldavadki tekstil ühest kultuuriruumist teise liikuda ning kultuuridevahelise suhtluse võimalikuks teha.

KASUTATUD KIRJANDUS

Allik, Heli 2023. Tõlkimise suurim saladus. *Sirp* 29.09, <https://www.sirp.ee/tolkimise-suurim-saladus/> (vaadatud 16.04.2026).

Bassnett, Susann 2002. *Translation Studies*. London & New York: Routledge.

Chilton, Martin 2023. The Fraud review: Zadie Smith's first foray into historical fiction is both splendidly modern and authentically old. *The Independent* 28.08, <https://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/reviews/zadie-smith-the-fraud-review-b2399337.html> (vaadatud 16.04.2026).

From Victorian... 2024 = From Victorian London to a Jamaica slave plantation: Literary star Zadie Smith on her new novel. *France 24 English* 09.05, <https://www.youtube.com/watch?v=8J4tkf0gisE> (vaadatud 16.04.2026).

Harris, Alexandra 2023. The Fraud by Zadie Smith review – from Victorian London to slavery in Jamaica. *The Guardian* 16.08, <https://www.theguardian.com/books/2023/aug/16/the-by-zadie-smith-review-from-victorian-london-to-slavery-in-jamaica> (vaadatud 16.04.2026).

Kaldjärv, Klaarika 2017. Teooria ja praktika vahel ehk ikka puudevast tõlkekriitikast. *Keel ja Kirjandus*. 12/2017. DOI: <https://doi.org/10.54013/kk721a4>

Kareva, Doris 2024. Tõlke müsteerium. *Tõlkija hääl XII*. Tallinn: SA Kultuurileht.

Katan, David 2004. *Translating cultures: an introduction for translators, interpreters and mediators*. Northampton: St Jerome Publishing.

Koskinen, Kaisa 2000. *Beyond Ambivalence: Postmodernity and the Ethics of Translation*. Tampere: University of Tampere.

Lange, Anne 2008. *Tõlkimise aabits*. Tallinn: Valgus.

Lange, Anne 2023. Anne Lange. Tõlkimisest üldiselt. *ERR Kultuur* 24.12, <https://kultuur.err.ee/1609204156/anne-lange-tolkimisest-uldiseelt> (vaadatud 16.04.2026).

Lootus, Laura-Grit 2026a. „Tõlkimine on niisugune rõõm, et kipun ära unustama, et see on töö.“ Intervjuu tõlkija Mari Laanega. *Rahva Raamatu blogi* 27.02, <https://blogi.rahvaraamat.ee/intervjuud/tolkimine-on-niisugune-room-et-kipun-ara-unustama-et-see-on-too-intervjuu-tolkija-mari-laanega/> (vaadatud 16.04.2026).

Lootus, Laura-Grit 2026b. „Autori hääle täiuslik tabamine on võimatu.“ Intervjuu „Käpuli“ tõlkija Jüri Kolgiga. *Rahva Raamatu blogi* 26.01,

<https://blogi.rahvaraamat.ee/intervjuud/autori-haale-taiuslik-tabamine-on-voimatu-intervjuu-k-apuli-tolkija-juri-kolgiga/> (vaadatud 16.04.2026).

Mahajan, Karan 2023. Zadie Smith Makes 1860s London Feel Alive, and Recognizable. *The New York Times* 28.08, <https://www.nytimes.com/2023/08/28/books/review/zadie-smith-the-fraud.html> (vaadatud 16.04.2026).

Nichols, Claire 2023. Zadie Smith on Jamaica, delusion and Dickens [Audio taskuhääling]. *The Book Show*. ABC Radio National 11.09, <https://www.abc.net.au/listen/programs/the-book-show/zadie-smith-molly-schmidt-nilima-rao/102763052> (vaadatud 14.05.2026)

Popova, Maria 2014. Zadie Smith on the Psychology of the Two Types of Writers. *The Marginalian* 12.09, <https://www.themarginalian.org/2014/09/12/zadie-smith-writing-that-crafty-feeling/> (vaadatud 16.04.2026)

Rahvaloendus... 2022 = Rahvaloendus. Usku omaks pidavate inimeste osakaal püsib muutumatuna, õigeusk on jätkuvalt levinuim. *Eesti Statiskaamet* 02.11, <https://stat.ee/et/uudised/rahvaloendus-usku-omaks-pidavate-inimeste-osakaal-pusib-muutum-atuna-oiigeusk-jatkuvalt-levinuim> (vaadatud 16.04.2026)

Saad, Lydia 2020. Gallup Vault: Black Americans' Preferred Racial Label. *Gallup* 13.07, <https://news.gallup.com/vault/315566/gallup-vault-black-americans-preferred-racial-label.aspx> (vaadatud 16.04.2026)

Sinissaar, Kirsti 2026. Isiklik teade e-kirjaga Laura-Grit Lootusele, 17.12. Fail autori valduses.

Smith, Tom W 1992. Changing Racial Labels: From “Colored” To “Negro” To “Black” To “African American”. *Public Opinion Quarterly*. vol 56–4. 496–514. <https://doi.org/10.1086/269339>

Smith, Zadie 2023a. *The Fraud*. London: Penguin Books.

Smith, Zadie 2023b. On killing Charles Dickens. *The New Yorker* 03.07, <https://www.newyorker.com/magazine/2023/07/10/on-killing-charles-dickens> (vaadatud 16.04.2026)

Smith, Zadie 2026. *Petis*. Tallinn: Varrak.

Sütiste, Elin 2017. „Tolkija peab...”: nõudmised ilukirjandusliku proosa tõlkijale 20. sajandi Eestis. *Tõlkija hääl V*. Tallinn: SA Kultuurileht.

Tael, Triin 2026. Isiklik teade e-kirjaga Laura-Grit Lootusele, 16.04. Fail autori valduses.

- Tamm, Marek 2010. Eesti kultuur kui tõlkekultuur: mõned ajaloolised ja statistilised ekskursid. *Diplomaatia*, nr 97. Märts. <https://diplomaatia.ee/eesti-kultuur-kui-tolkekultuur-moned-ajaloolised-ja-statistilised-ekskursid/> (vaadatud 16.04.2026)
- The Tichborne case... s.d = The Tichborne case: a Victorian melodrama. *State Library NSW*. <https://www.sl.nsw.gov.au/stories/tichborne-case-victorian-melodrama> (vaadatud 14.05.2026)
- Zadie Smith s. d *The New Yorker* <https://www.newyorker.com/contributors/zadie-smith> (vaadatud 16.04.2026)
- Torop, Peeter 2020. Ideoloogia väli tõlketeeoria ja tõkeloo dialoogis. *Methis*, nr 25. DOI: 10.7592/methis.v20i25.16565
- Venuti, Lawrence 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge. London & New York.
- Vinay, Jean-Paul ja Darbelnet, Jean 1995. *Comparative stylistics of French and English: A methodology for translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Väljataga, Märt 2008. Tõlkimise teooriast ja praktikast. *Sirp* 27.11, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/tolkimise-teooriast-ja-praktikast/> (vaadatud 16.04.2026)
- Wilcockson, Amy 2021. The Romantic Reputation of John Keats. *History Today* 02.02, <https://www.historytoday.com/archive/history-matters/romantic-reputation-john-keats> (vaadatud 16.04.2026)

SUMMARY

Title: Translating Zadie Smith’s Novel “The Fraud”: The Translator as a Cultural Mediator

(Zadie Smithi romaani „The Fraud“ tõlkimine: tõlkija kui kultuuridevaheline sild)

This master’s project has two interconnected aims: to translate Zadie Smith’s sixth novel, “The Fraud” (2023), from English into Estonian, and to examine the translator’s role as a cultural mediator in a literary context.

Zadie Smith (b. 1975) is a British-Jamaican novelist and essayist whose debut novel, “White Teeth” (2000), brought her immediate international acclaim. The only previous Estonian translation of Smith’s work is her debut novel “White Teeth” (“Valged hambad”), translated by Triin Tael and published by Varrak in 2005. Smith’s subsequent novels, most notably “On Beauty” (2005) and “NW” (2012), have further established her reputation as one of the most significant voices in contemporary British fiction.

“The Fraud” is a multilayered historical novel set across two timelines and locations, moving between the literary circles of nineteenth-century England and the history of Jamaican slavery. Its two central figures are Eliza Touchet, the housekeeper and a former lover of the novelist William Harrison Ainsworth, and Andrew Bogle, a Jamaican man who became a key witness in the Tichborne trial, a court case that gripped Victorian England in the latter half of the nineteenth century. As their paths intertwine, both characters are shown navigating the constraints of a society that has historically marginalised them. Through their stories, Smith explores themes of truth, deception, identity, and the enduring legacy of slavery and colonialism in the British Empire. One of the novel’s distinctive qualities lies in Smith’s ability to weave fact and fiction together, creating a dialogue between historical figures and the contemporary reader.

The Estonian translation, titled “Petis”, was published in late April 2026 by Varrak, who holds the translation rights. The translated text amounts to approximately 600,000 characters, equivalent to fifteen author sheets. The project was supported by a grant from the Cultural Endowment of Estonia.

The theoretical component of the project investigates the cultural, linguistic, and stylistic choices involved in mediating a literary text into Estonian, and considers how the translator functions as a bridge between source and target cultures. “The Fraud” proved to be a particularly demanding and rewarding case study, as the novel brings together distinct social registers, the societal backdrop of nineteenth-century England, colonial history, the Tichborne trial, biblical and literary allusions, and the voices of characters from markedly different cultural backgrounds. Translating these layers required constant negotiation between accuracy, readability, stylistic effect, and the preservation of cultural foreignness. At every stage, decisions had to be made about what to retain, what to adapt, so that the text would neither lose its historical specificity nor become inaccessible to the Estonian reader.

The project concludes that the translator is an indispensable cultural mediator who shapes how a text becomes visible in another language. Although invisibility is often regarded as an ideal in translation, this project demonstrates that a translator working across cultures can never be fully invisible. It is precisely the translator’s choices, compromises, and creative solutions – the constant balancing of meaning and context, tone and register, familiarity and foreignness – that enable a text to travel from one cultural space to another and make genuine cross-cultural communication possible.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Laura-Grit Lootus,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Zadie Smithi romaani „The Fraud“ tõlkimine: tõlkija kui kultuuridevaheline sild“, mille juhendajad on Rebekka Lotman ja Katre Talviste reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Laura-Grit Lootus

25.05.2026